

HİPOTEZ VE VARSAYIM BİRBİRLERİNİN YERİNE KULLANILABİLİR Mİ?

Burhan BALOĞLU*

ÖZET

Bilimsel araştırmalarda kullanılan hipotez ile varsayım birbirlerinden farklı kavramlardır. Bilimsel araştırmalarda genellikle bu iki kavram birbirleri yerine kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı bu iki kavramın kullanımındaki karışıklığa açıklık getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilim, Kuram, Hipotez, Varsayım, Sosyal Bilimlerde Araştırma

ABSTRACT

Hypotheses and assumption are different concepts each others. Both concepts are used instead of each other by scientist. The aim of this study is to clarify the use of concepts.

Key Words: Social Science, Theory, Hypotheses, Assumption, Social Science Research

Bilgi, gelişigüzel toplanmış bir gözlem sonucu değildir. Olayların doğruluğu belirli kurallara göre; deneyle kanıtlanarak bir bütünü oluşturur. Bilimsel bir araştırmada kuramsal çerçevenin kurulması ve hipotez (faraziye) ileri sürülmesinin yanında varsayımların belirlenmesi de büyük önem taşır. Bilimsel araştırmaların aşamaları; tündengelim yoluyla genel bir ön tahminden yola çıkarak iddianın (veya savın) oluşturulması, daha sonra bu iddiayı ispat için verilerin toplanması, en sonunda da ileri sürülen iddiaların probleme uygulanması, yani sınanması gelir. Bu şekilde iddia geçici bir açıklamayla formüle edilmiş olur. Böylece iddialar ve gözlemler bilinen bir kuram çerçevesi içine yer alır. Çünkü bilim, olayları belirli kurallar çerçevesinde inceleyerek gerçek olanı ayırt eder. Bunu yaparken olaylarla bütünü ile değil, sadece bazı yönleriyle ve derinlemesine ilgilenir. Bir araştırmanın bilimsel bir çerçeveye

oturtulmasında kuram, varsayım ve hipotez temel unsurlardır. Biz bu makalede varsayım ile hipotezin birbirinden farklı işlevleri olduğunu ele almaya çalışacağız.

Bilindiği gibi bilimsel araştırmaların ilk adımını kuram oluşturur. Kuram birbiriyle alakalı olup, birbirine ters düşmeyen ve kendilerinden, sınanabilecek, hipotezler çıkarılabilecek olan kavramlar, ifadeler ve fikirler sistemidir. Daha doğru bir ifadeyle somut ve küçük realiteler üzerinde yapılmış araştırmalardan çıkan; fakat aynı zamanda yapılacak araştırmalara da ışık tutacak önceden söylenmiş bir neticedir. Ayrıca ortak gerçeklerin daha büyük bir çerçeve içinde geçerli olduğu bir durumu ifade eder. Bu çerçevenin genişliği bazen tarih, bazen de cemiyet boyutlarını aşacak şekilde ortaya çıkabilir. Karl Manheim'in belirttiği gibi, sağlam bir kuram kurabilmenin şartlarından biri, tarihe bir gözlem sahası olarak bakabilmektir. Tarihi gözlemlerin bir değer taşıyabilmelerini ve kuramı oluştururken bize faydalı olmalarını istiyorsak, belirli bir zaman dilimindeki olayları, olguları ve sosyal değişimleri günümüzün şartlarına göre değil, meydana geldikleri devrin şartlarına göre yorumlamamız gerekir. Kısaca kuram bir dünya görüşü, paradigma çerçevesi içinde anlamlı ve geçerlidir. Bu yorumlayış kuramın teşekkülünü meydana getirir. Kısaca bir kuram, somut araştırmaların genel sonucu veya hedefi olarak karşımıza çıkar. Fakat, bir defa ortaya konduktan sonra artık bir vasıta rolünü oynar. Bu ise bilgi edinme sürecinin herhangi bir araştırmada ortaya atılan geçerliliği ve güvenirliliği bilimsel olarak tespit edilmiş, iç tutarlılığı olan bir genel bilgi ve açıklama düzenidir¹. Böylece bilimsel bir araştırmada olgular arasındaki karşılıklı ilişkiler ve bu ilişkilerin sistemli bir çerçeveye oturtulması birinci adımı oluşturmaktadır.

Bu yüzden sosyal ve pozitif bilimlerde kuramlara dayalı model seçmek oldukça yaygındır. Bu bir bakıma araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkileri ayrıntılarıyla gösteren, araştırmanın yöntemini, amacını ve sınırlarını belirleyen bir yapıdır. Daha doğrusu toplumsal bir olguyu temsil için oluşturulan sistemleştirilmiş kurallar bütünüdür. Kuram ve modellerden başka bilimsel yöntemin diğer iki unsuru olan ve makalemizin konusu oluşturan; varsayımı ve hipotez arasındaki farkı ele almaya çalışalım.

Eğer bir araştırmacı araştırma konusunu sadece betimleyerek açıklama niyeti taşıyorsa; tıpkı bir gezegenin hareketini izler gibi, böyle bir durumda

* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Amiran Kurtkan, Sosyal İlimler Metodolojisi, İstanbul 1982, s.144.

varsayıma gerek duyulmaz. Çünkü araştırmacı burada sadece olay ve olguları açıklama durumundadır. Buna karşılık araştırmacı daha güzel bir dünya kurmak için çabalıyorsa olayların ve olguların değişik versiyonlarını aramak durumundadır. Daha açık bir ifadeyle içinde yaşadığımız toplumun kurallarını bizler koyuyorsak, daha iyiye ulaşmak için önceden tartışmak ve belirli ve sınırlı ortamlarda ileri sürdüğümüz görüşlerin geçerliliğini test etmek durumundayız. Bu ise ancak çeşitli varsayımlar altında ileri sürdüğümüz iddiaları denemekle gerçekleşebilir.

Ayrıca sosyal bilimlerde, çeşitli olaylara yaklaşan düşünürlerin siyasi inanç, felsefi ve değer yargılarına göre değişen aynı olgunun farklı görüşleri ya da benimsediği ideolojileri vardır. Sözelimi liberal ve devletçi ekonomik anlayışa sahip iki iktisatçının kurdukları kuramlar kendi içlerinde tutarlı olabilir. Ancak bu kuramların mantıki tutarlılığı ve içsel bütünlüğü olmasına rağmen nasıl oluyor da birbirleriyle çelişen sonuçlar ortaya çıkıyor. Bunun bir sebebi araştırmacının kendi siyasi inançlarına ve felsefi görüşünü destekleyen ve doğrulayan sonuçlara ulaşmasını sağlayan kendisine uygun varsayımları seçmesidir². Varsayımlar farklı olduğu için çözümler de farklı olmaktadır. Sözelimi, herkesin fiyatları bildiğini varsayabiliriz, fakat bu sadece bir varsayımdır. Bu ifadeyi test etmeyiz. Başka bir örnek verilecek olursa, liberal öğretiyeye bağlı iktisatçılara göre, piyasa ekonomisinin kendiliğinden işleyişi, kendi iç kuvvetleri, işsizlik problemini çözmektedir. Buna rağmen bir işsizlik ortaya çıkarsa, bunun nedeni, ekonominin kendiliğinden işleyişini önleyen müdahalelere bağlanır. Buna karşılık J.M.Keynes piyasanın kendiliğinden işleyen sistemiyle işsizlik problemini çözülemez. O'na göre ancak ekonomiye bir müdahale yapıldığı zaman işsizlik problemi çözülebilir. Görüldüğü gibi her iki çözümde de mantıki bakımdan tutarlı kuramlara dayanmaktadır. Her ikisi de kendi içinde geçerlidir. Bu geçerlilik varsayımlarının değişik olmasına dayanmaktadır.

Çünkü varsayımlar araştırmanın başında, doğruluğu sınanmaya elverişli olmayan kanıtlanmasına gerek görülmeden, doğru olarak kabul edilmesi gereken, denenmeyen bir yargılardır. Alan Musgrave üç tür varsayım arasında ayırım yapmak gerektiğini belirtir.³

² Gülten Kazgan; İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul 1980.

³ Alan Musgrave, "İktisadi Teoride 'Gerçekçi Olmayan Varsayımlar', Saptırılmayan F-Saptırması" Çev. Mehmet Okran, İktisatta yöntem Tartışmaları, Ankara 1946, s. 179-187.

1) Dikkate alınmayabilirlik varsayımları: Bunlar kuramın amacı bakımından bazı olguların önemsiz olduklarını, sonucu değiştirmeyeceklerini öne süren varsayımlardır.

2) Alan varsayımları: Bu tür varsayımlar ise, kuramın nerede uygulanıp nerede uygulanmayacağını belirlerler. Bunlar gerçek durumlardan ne derece uzak olurlarsa, kuram de o ölçüde dar bir uygulama alanına sahip, o derece önemsiz bir kuram olacaktır.

3) Keşfe yarayan varsayımlar: Araştırmacı bu varsayımların gerçekçi olmadığını bilir. Bu varsayımlar, başlangıç aşamalarında keşif sürecini basitleştirmek amacıyla kullanır.

Bu aşamadan sonra kuramın geçerliliğini belirleyen tahminler ortaya çıkar.

Bu yüzden denemek ve sınamak için geliştirilen bir yargı olan hipotezi ile varsayımı birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Çünkü pozitif bilimlerde olduğu gibi sosyal ilimlerde de önceden olaylar hakkında bir takım değerlendirmeler yapma veya tahminlerde bulunma mecburiyeti vardır. Bu yüzden değişkenler arasında var olduğu tahmin edilen iddialar, geçici ön hüküm olarak araştırmada doğruluğu sınanmak üzere ileri sürülür. Bunlar henüz test edilmemiş muhtemel çözümlenmeleri içeren önermelerdir. Yani neyi aramakta olduğumuzu anlatır. Araştırmadan beklentilerimizdir. Açıklamaya yönelik olan böyle soyut genellemelerden ise gözlem ve deney sonuçları elde edilir. Bunlar önceden kestirilen ve kısaca değişkenler arasındaki tahmin edilen ilişkilere bağlıdır.

Ayrıca hipotezlerin belirli bir kuramsal yapıya dayalı olması gerekmektedir. Bu bakımdan hipotez ile kuram arasında çok yakın bir bağlantı vardır. Görüldüğü gibi kuram da hipotez gibi bir açıklama aracıdır. Ancak hipotez belli ve sınırlı bir açıklama iddiası taşıırken, kuram daha kapsamlı ve köklü açıklamalar getirir. Özellikle kuram tek tek olgulardan çok; olgu türlerine ya da olgular arasında saptanmış ilişkilere yönelik bir açıklamadır. Ayrıca hipotez doğru görüldüğü halde doğruluğu ve kesinliği henüz bilinmeyen bir önermedir. Araştırma sonuçlarının geçerliliği bu yargıların doğruluğuna bağlıdır.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında hipotez ile varsayımın birbirlerinden farklı iki işlev üstlendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hipotez, bir iddiayı kapsarken; varsayım, gerçek dünyanın karmaşıklığı içinde, kullandığımız değişkenleri daha kontrollü test edebilmemiz için kullandığımız bir

soyutlamadır. Sonuç olarak varsayım ile hipotezi aynı anlamda birbirlerinin yerine kullanılan değil, aksine birbirini tamamlayan iki farklı aşamadır.

KAYNAKÇA

- BABBIE, Earl, The Practice of Social Research, Wadsworth Publishing Company, California 1992.
- BAUMAN, Zygmunt, Sosyolojik Düşünmek, Çev. Abdullah Yılmaz, 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- BLAUG, Mark, The Methodology of Economics, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- BORDENS, Kenneth S. and ABBOUT, Bruce B., Research Design and Methods, 2. Edition, Mayfield Publishing Company, Mountain View 1991.
- BRYAN, Magee, Karl Popper'ın Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, 2. Baskı, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.
- BUĞRA, Ayşe, İktisatçılar ve İnsanlar, Bir Yöntem Çalışması, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- CAPRA, Fritjof, Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, Çev. Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, Ankara 1994.
- CHALMERS, Alain, Bilim Dedikleri, Çev. Hüsamettin Arslan, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara 1994.
- COLE, Stephen, Sosyolojik Düşünme Yöntemi, Sosyoloji Bilimine Giriş, Çev. Bekir Demirkol, Vadi Yayınları, Ankara 1999.
- ERCAN, Eren, İktisatta Yöntem, 4. Baskı, Ezgi Yayınları, Bursa 1994.
- FEYERABEND, Paul K., Özgür Bir Toplumda Bilim, Çev. C. Ceren, Pınar Yayınları, İstanbul 1991.
- FINDIKOĞLU, Z. Fahri, İktisadiyat, Metodoloji Nazariyeleri, C. 2, İstanbul Fakülteler Matbaası, İstanbul 1961.
- GOODE, William J. ve HATT, Paul K., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi, Ankara 1973.
- KAZGAN, Gülten, İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1980.
- KURTKAN, Amiran, Sosyal İlimler Metodolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul 1982.
- MUSGRAVE, Alan, "İktisadi Teoride 'Gerçekçi Olmayan Varsayımlar'; Saptırılmayan F. Saptırması", Çev. Mehmet Orhan, İktisatta Yöntem Tartışmaları, Ezgi Yayınları, Ankara 1996.